

CORPVS IVRIS CIVILIS ROMANI
КОНТРОВЕРЗИТЕ ПРИ СОЗДАВАЊЕТО НА
ЈУСТИНИЈАНОВАТА КОДИФИКАЦИЈА

Апстракт: Фоербах (Ludwig Feuerbach / 1804–1872) знаел да каже дека, во целокупната европска историја, постојат **три книги** кои никогаш не смеат да се турнат во заборав: христијанската *Biblia*, Јустинијановиот *Corpus Iuris Civilis Romani* и Марксовиот *Das Kapital* – бидејќи токму од нив „најмногу се храни човештвото“. Можеби затоа и секој обид за критика кон овие колосални дела, макар и да претендира да го носи епитетот „научен“, треба да се пишува со рака која трепери. А токму намерата на овој труд, кој барем во македонски прилики е пионерски за темата на која се однесува, е преку еден историско-компаративен и логичко-телеолошки пристап да го истражи досега запоставеното прашање: Како е можно, за толку кратко време (околу шест години) да се создаде едно вакво грандиозно правно дело, кое е скоро трипати поголемо од *Светото Писмо*, т.е. од Стариот и Новиот Завет заедно? Нашата цел е, скромно и непретенциозно, само да додадеме длабочина на она што досега беше разочарувачки плитка дебата за начинот и приликите во кои всушност настанала прочуената т.н. „Јустинијанова кодификација“ (VI век). Притоа, главната линија на аргументација е дека правниците кои тогаш биле повикани да го одработат ова монументално кодификаторско дело, се потпирале на солидна граѓа од веќе претходно создадени законици и правни збирки кои, пак, биле користени при правната едукација на Високите правни школи кои постоеле низ тогашниот Источен дел на Империјата.

Клучни зборови: *Кодекси, Дигести, Институции, Новели, комисији, јуриспруденти.*

APASIEV DIMITAR²

CORPVS IVRIS CIVILIS ROMANI
THE CONTROVERSIES SURROUNDING THE CREATION OF THE
JUSTINIAN'S CODIFICATION

Abstract: According to Feuerbach (Ludwig Feuerbach / 1804–1872), there are three books, throughout European history, that must never be forgotten: the Christian *Bible*, Justinian's *Corpus Iuris Civilis*, and Marx's *Das Kapital* – because from them “humanity feeds the most”! The intention of this paper is to explore the question “How is it possible to create a grandiose legal work, almost three times bigger than the *Holy Scriptures* (the Old and New Testaments together) in such a short time (about six years)?” through a historical-comparative and logical-teleological approach. The paper is pioneering for Macedonian occasions for the topic to which it refers. The main line of argumentation is that the lawyers who worked on this monumental codification work, relied on solid material from already created codes and legal collections, which were used in the legal education of the Higher Law Schools that existed throughout the Eastern part of the Empire.

The analysis of the codification work of Iustinianus Primus shows that “The Great Emperor” had two incompatible goals: *first*, he wanted to preserve the best of the Classical Roman legal literature; and *second*, he wanted to reform and represent the law of his time. In the efforts to achieve both goals

¹ Вон. проф. д-р на Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Правен факултет, Катедра за граѓанско право dimitar.apasiev@ugd.edu.mk

² PhD Associate Professor, State University “Goce Delcev” – Stip, Faculty of Law, Department of Civil Law dimitar.apasiev@ugd.edu.mk

simultaneously – he failed to achieve any of them completely, and this failure was more emphasized with the hastiness and the premature publication of the work. By trying to preserve the splendor of the past, Justinian failed to create a practical codification, which could be widely used by his residents; and by trying to demonstrate the law of his time, he changed exactly what he wanted to preserve! It is possible that for that very reason *The Digest* were abandoned and forgotten, shortly after their official entry into force, until their rediscovery in the dark Middle Ages, when the process of *reception* of the Roman legal heritage was continued in the Euro-Continental legal systems of that time.

Keywords: *Codex, Digesta, Institutiones, Novellae, commissions, iurisprudentes.*

1. В О В Е Д

Историјата, пред да стори било што друго, мора да направи една темелна чистка – со цел да ги отстрани сите оние измислици кои, и покрај тоа што се стремат да бидат „историја“, не се ништо повеќе од најобични импровизации.

Theodor Mommsen (1817–1903)

Во Историјата на правото, како научно подрачје, а особено меѓу правните романисти и византолози, сè уште се водат не само терминологски, туку и суштински расправи околу неразјаснетото клучно прашање: Дали делото на Јустинијан Први Велики (Justinianus Primus Maximus / 482–565), кое дури десет векови подоцна ќе стане општопознато како *Corpus Iuris Civilis*, претставува **кодификација**, компилација или, пак, може да стане збор само за негова своевремена легислатива, односно за објективно важечко право во тогашното Источно Римско [Ромејско / Византиско] Царство? Поради многуте и важни разлики меѓу Јустинијановиот потфат и модерните правни кодификации, некои автори – како, на пример, стариот холандски професор по Римско право д-р Ханс Анкум (Hans Ankum) од Универзитетот во Амстердам – свесно го одбегнуваат зборот „кодификација“³ и го употребуваат компромисниот термин *Јустинијаново законодавство*.

Уште на самиот почеток треба да напоменеме дека досегашните правни истражувања кај нас, прво се многу ретки, а второ – главно се проткаени со **панегиричен тон** преку кој се воспева ликот и делото на „Божествениот Јустинијан“. А, пак, критичките пристапи околу тоа како било можно да се создаде едно такво колосално правно дело за толку кратко време – речиси и да ги нема. И бидејќи ние не сакаме да бидеме жртва на она што Кестлер (Arthur Koestler / 1905–1983) го нарекува „*The Law of Diminishing Returns* – Закон за смалување на аршините при навраќање кон минатото“, во продолжение, онолку колку што тоа го дозволува расположливиот простор за еден ваков тип истражување, ќе се обидеме да фрлиме едно поинакво светло на самиот процес на создавање на Јустинијановата кодификација, со посебен осврт на настанувањето на нејзиниот најобеман и круцијален дел познат како *Дигести*.

2. ЗА РАБОТАТА НА ВИЗАНТИСКИТЕ ПРАВНИЦИ ВРЗ ЈУСТИНИЈАНОВАТА КОДИФИКАЦИЈА

[*Историчарот*] ...*ne quid falsi dicere audeat, ne quid vera non audeat* – ниту смее да каже нешто лажно, ниту пак да премолчи нешто верно.

Marcus Tullius Cicero (I век пр. Хр.)

Обемната работа врз кодификацијата на Јустинијан Први, всушност, е реализирана со помошта на тогашните образовани **правници-кодификатори** (јуристи, компилатори, интерполатори) кои паралелно се занимавале како со практична, така и со теоретска работа. При оваа макотрпна задача Јустинијан се потпрел главно на двете, во тоа време, најдобри Високи правни школи: онаа во Константинопол (*Constantinopolis*), денешна Турција; и онаа во Бејрут (*Berytos*), денешен Либан.⁴ Собраните правници биле предводени од учениот *Трибонијан* (Tribonianus / ок. 475–547 год.) кој имал продлабочено знаење за Римското право и, практично,

³ Инаку, самиот термин *codification* потекнува од Цереми Бентам (Jeremy Bentham / 1748–1832), а пред него се употребувале грчките термини *pannotion* и *pandikaion* = со значење „кодификација“.

⁴ Покрај овие, постоела и Правна школа во Александрија (*Alexandria* или на арапски Искандерија) – денешен Египет. Види и: Gábor Hamza and András Földi, “Justinian’s Codification and its Subsequent fate”, *Proceedings of the International Symposium ‘Contemporary Law, Legal Science and the Justinian’s Codification’*, Vol. 1, University “Ss. Cyril and Methodius”, Faculty of Law “Justinianus Primus”, Skopje, 2004, 461.

бил духовен татко, односно главен и вистински творец и редактор на Кодификацијата.⁵

Но, ненадминливиот јуристички споменик или оваа своевидна „правна фреска“ (лат. *monumentum iuris*), како што го нарекуваат некои историчари на правото, не бил подигнат само од еден човек, туку од кодификациона Комисија – чија цел, според зборовите на самиот Јустинијан, била да создаде едно живо и „разговетно право“ (*iuris enusleati*). Но, за волја на вистината, de facto станува збор за повеќе **Јустинијанови комисии** со различен број членови и со различен персонален состав, кои работеле во различни временски интервали, односно етапно, сукцесивно и независно една од друга, создавајќи ги на тој начин, еден по еден, четирите засебни делови од кои е составена големата Кодификација:

- 1) *Десетчлената комисија* – Јустинијан I набрзо по официјалното стапување на власт, односно во февруари 528-та, дава налог да се формира првата Комисија која требало да ги кодифицира дотогаш донесените царски конституции (*constitutiones principum*). Основната комисиска цел била да се направи збирка на сите императорски одлуки (*constitutio haec quae necessario*), т.е. примарно да се позанимава со она што се нарекувало „императорско право“. Во оваа десетчлена Комисија членувале и еминентните правници од калибарот на Трибонијан, идниот раководител на компилацијата; како и Теофил (Theophilus кој некаде погрешно се преведува и како Теодофил) – познатиот професор на Цариградската правна школа. За жал, создаденото дело кое е резултат на работата на оваа прва комисија не е сочувано.
- 2) *Шеснаесетчлената комисија* – таа работела на создавањето на капиталното дело познато како Дигести. Нејзините членови, главно, се избрани од страна на раководителот Трибонијан и се состоела од 16 „разборити мажи“ бидејќи, според зборовите на царот Јустинијан, „само слободни луѓе можат да ја градат меморијата на историјата“.⁶ Од нив дури единаесетмина биле правници-практичари, т.е. адвокати (*advocates*); четворица биле угледни професори (*antecessores*) со најголема репутација: двајца доктори по право (*iuris doctores*) од Високата правна школа во Константинопол, меѓу кои бил и споменатиот Теофил и двајца од Правната школа во Бејрут – Доротеј (Dorotheus) и Анатолиј (Anatholius); а само еден, и тоа раководителот Трибонијан, бил висок државен службеник, кој веќе од 529-та бил именуван за *Magister sacri palati*.⁷
- 3) *Тројчлената комисија* – оваа стручна комисија на „светото [правно] тројство“ е всушност онаа која го создала делот од кодификацијата познат како Институции. Таа е назначена од страна на самиот Јустинијан уште за време на подготовката на Дигестите, со т.н. *Constitutio Omnem*. И повторно на нејзино чело стоел Трибонијан, а останатите двајца членови биле угледните и веќе споменати професори по право Теофил и Доротеј.
- 4) *Четворчлената комисија* – оваа помала Комисија работела на издавањето на вториот Јустинијанов кодекс, познат како *Codex Repetitio Praelactionis*, што во буквален превод значи: „Кодексот прифатен по второто читање“ или „Кодексот усвоен по повторното разгледување“. Создаденото дело од страна на оваа комисија, за наша среќа, е сочувано до ден денес.

⁵ За пикантериите од неговиот живот најмногу дознаваме преку пишувањата на личниот секретар на Јустинијан и истовремено царски историчар – Прокопиј (Procopius / VI век), пред сè во неговото контроверзно дело *Anecdota*. Види: Прокопиј Кесариски, *Тајната историја*, Гурѓа, Скопје, 2007 – особено Главите XIII и XX.

⁶ Jordan Plevnež, *Юстиниан Первый (драматический монолог)*, Prosvetno delo, Skopje, 2006, 99.

⁷ Но, во стручната литература ова прашање е сè уште неразјаснето, бидејќи се среќаваат и други цифри околу бројниот состав на оваа Комисија: некои од нив фигурираат со бројката од 15, а други со 17 членови!? Исто така, има и различни теории околу бројниот сооднос: постојат мислења (пр. Г. Хамза и А. Фелди) дека во комисискиот состав биле вклучени и познати судии од Високите судови, како и т.н. *Comes sacrarum largitionum* кои управувале со *Res privata* – личните добра и имоти на Императорот, како и со неговиот *Patrimonium* – „наследство“.

3. ЗА СТРУКТУРАТА НА КОДИФИКАЦИЈАТА

ΟΝΗ ΘΥΤΕΟΝ ΤΗ ΑΛΗΘΕΙΑ, ΕΙ ΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΓΡΑΦΩΝ ΕΤΣΙ
Оној што намерава да пишува историја, должен е
да ѝ принесува жртва само на вистината.
 Lucian (II век)

Според германскиот философ на правото Дулкејт (Gerhard Dulckeit / 1904–1954) деловите на Кодификацијата на царот Јустинијан биле создавани по следниов хронолошки редослед: *Codex I* е создаден во периодот од 528 до 529 година; *Дигестите* се создавани од 530 до 533 год.; потоа следуваат *Институциите* кои се создадени во 533-та; па *Codex II* во 534 и, конечно, *Новелите* се собирани од 535 па сè до 555-та година.⁸ Значи, она што ние го знаеме како „Јустинијанова кодификација“, всушност е систематски создавана компилација низ **повеќе етапи**, па согласно на тоа таа се состои од *четири* [а не од пет] составни делови кои опстојуваат и како засебни, самостојни целини.⁹ Во продолжение, со оглед на целта на овој труд, ќе кажеме збор-два за секој дел поединечно, но оправдано најмногу ќе се задржиме на контроверзите при создавањето на Јустинијановите Дигести, како најважен и најобремен дел на Кодификацијата.

3.1. *Codex*

Најчесто при споменувањето на „Кодексот на Јустинијан“ доаѓа до забуни поради тоа што се заборава дека всушност постоеле два Јустинијанови кодекса: едниот издаден во април 529, чиј текст за жал е изгубен и не ни е познат; а другиот донесен во декември 534, чијшто текст е зачуван:

1) **Novus Codex Iustinianus**, подоцна е познат и како *Codex Vetus* („Стариот законик“) или накратко *Codex I*. Всушност, тој е почетокот на императорското кодификаторско дело, кое интензивно ќе продолжи и во наредните години од Јустинијановото владеење. За овој „Прв кодекс“ се знае само дека, по повод неговата изработка, како пробен дел од својата идна планирана кодификација – Јустинијан, во својата *Constitutio Summa rei publicae*, вели:

*Најјаката заштита на државата потекнува од две работи: од оружјето и од донесените закони, кои потоа, снабдени со својата сила, овозможуваат среќниот римски род да им се наметне на сите народи и со сите [нив] да владее, како во минатите времиња така, со помош на Божјата милост, и во иднина – засекогаш! А што се однесува до обете, тие секогаш едното со помош на другото нека јакнат, така што војната во целина да биде уредена со закони, а самите закони да бидат чувани со заштита на оружјето.*¹⁰

Кодексот е, всушност, збирка исклучиво на царски конституции, односно приказ на позитивно-правниот поредок на доцноримскиот *Leges* и тој го заменил дотогаш важечкиот и мошне респектабилен Теодосиев кодекс (*Codex Theodosianus* / 438), кој претходно важеше скоро еден век, а кој бил создаван околу десетина години. Првиот „Јустинијанов кодекс“ е изработен од Десетчлената комисија и тоа само за една година, што е несфатливо кусо време за ваква сложена и деликатна работа. Токму овој факт нè наведува на заклучок дека членовите на Десетчлената [прва] комисија искористиле некои од веќепостоечките, претходно создадени кодекси. Но, овој прв кодекс на Јустинијан немал долг век на важење, бидејќи само после петгодишна примена, поточно во 534-та, ќе биде заменет со новодонесениот „Втор кодекс“.

2) **Codex Repetitae Praelationis** скратено е наречен и *Codex Iustinianus*, односно само *Codex II*. Тој е прогласен со *Constitutio Cordi nobis* и всушност е преработено и пречистено издание на првичниот „пробен“ Кодекс. Вториов кодекс е донесен под влијание на Трибонијан, откако претходно пропаднал обидот со познатите т.н. Педесет одлуки (*Quinquaginta decisiones*) да се решат несогласувањата и противречностите кои постоеле меѓу Дигестите и Институциите

⁸ Цит. сп. Гоце Наумовски, „Концептот на Societas во Јустинијановото законодавство“, *Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум 'Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација'*, Том I, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2004, 516.

⁹ Иво Пухан и Мирјана Поленак-Аќимовска, *Римско право*, IV издание, УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2008, 63.

¹⁰ *Summa rei publicae tuitio de stripe duarum rerum, armorum atque legum veniens vimque suam exinde muniens felix Romanorum genus omnibus anteponi nationibus omnibus dominari tam praeteritis effecit temporibus quam deo propitio in aeterum efficient. Istorum etenim alterum alterius auxilio semper viguit, et tam militaris res legibus in tuto collocata est, quam ipsae leges armorum praesidio servante sunt.*

од една и *Novus Codex Iustinianus* од друга страна.¹¹ Овој втор Кодекс бил компилиран од Четворочлената комисија, а по својата големина е колку половина од Дигестите. Среден е по хронолошки редослед, како и според предметната материја на декретите (*decreta*) и опфаќа над 4.652 царски укази, т.е. конституции, од кои само 150 се на грчки јазик.¹² Со исклучок на Јустинијановите одлуки, сите поранешни декрети биле темелно повторно напишани и скратени од страна на компилаторите, преку методот на интерполација [в. подолу – т. 3].

3.2. *Digesta*

Вториот и најобеман дел од Јустинијановата кодификација се нарекува *Digesta* (*Дигести*) или *Pandecta* (*Пандекти*). Грчкиот назив *Pandektae*, всушност, е кованица од зборовите *pan dechesthai* = „сè да се опфати“! Дигестите се објавени на 16 декември 529 година, а влегле во сила четиринаесет дена подоцна, на 30 декември 529-та. Тие имаат општ, енциклопедиски карактер, односно претставуваат еден голем правен билтен *sui generis*. Од аспект на **структурата** се поделени на седум делови (*pars*) и содржат вкупно 50 книги (*liber*), кои се независни од деловите и каде што се обработени сите прашања од областа на јавното и приватното право. Книгите, понатаму, се делат на наслови (*titulus*) – освен три, кои содржат само по еден титулус. Одделни титули се поделени на фрагменти или извадоци (*fragmentum*), притоа со педантно означување на името на авторот и делото од кое е земен конкретниот фрагмент.¹³ Во Средниот век, правниците овие фрагменти ги нарекле *leges* и ги поделиле во натамошни единици наречени параграфи (*paragraphos*). Но, често фрагментите се состојат и само од една единствена реченица, а подолгите можат да бидат составени од „вовед“ (*principium*) и натамошни параграфи, означувани со добропознатиот симбол §. Материјалот на Дигестите, примарно, служел за образовни цели, така што не одговара за тематско средување на материјата. На пример, некои делови (VI и VII) воопшто немаат ниту посебни наслови.

Затоа, за полесно снаоѓање во ова море од прописи е стандардизиран и општоприфатен еден вообичаен начин на цитирање на Дигестите – постапка која стручно е позната под името **инскрипција**. На пример, кратенката D. 50, 17, 110, 4 означува: *Digesta*, книга 50, титулус 17, фрагмент 110, параграф 4. Токму овој систем на работа овозможил подоцна да се изврши *реконструкција* на многу дела на класичните правници (*iurisprudentes*), како и на едиктите на магистрите-претори (*praetores*). Со оглед на начинот на работа, овој огромен дел на Јустинијановата кодификација посебно е значаен и за изучување на историјата на целиот римски правен поредок – па затоа, заедно со Новиот Завет, Дигестите биле и останале еден од носечките столбови на кои почива целокупното европско културно наследство.

Опфатот на материјалот кој е собран – гледано и од тогашна, но и од денешна перспектива – просто е огромен. Имено, само работната верзија на овој, по сите критериуми, преобеман правен материјал содржел околу три милиони редови текст! Тие потоа, во фазата на *редигирање*, биле редуцирани на „само“ 150.000 редови – но, и овој опус претставува труд кој е еден и пол пати поголем од целата Библија. Најголем дел од трудот (дури 95%) е земен од автори кои твореле во периодот меѓу 100 и 250 година по Христа, и тоа главно од делата на легендарните петмина големи јуриспруденти кои го сочинувале т.н. „Сенат на мртвите правници“, а кои произлегувале од познатиот Закон за цитирањето (*Lex citationis* – 426). Тоа биле познатите правници: Папинијан (*Aemilius Papinianus*) на чијшто цитати отпаѓа 1/8 од Дигестите; Улпијан (*Domitius Ulpianus*) од чии дела е преземена рекордна 1/3 од Дигестите; Паул (*Iulius Paulus*) од кого доаѓа 1/6 од целокупниот материјал; потоа Гај (*Gaius*) и, на крајот, Модестијан (*Herennius Modestinus*). Но, притоа, како што може да се види и од собраните фрагменти, Шеснаесетчлената комисија не се приклонила само кон „позајмување“ на учењата на овие пет правни авторитети (*iuris auctoritatis*), туку таа дополнително ги разгледувала и делата на сите правници кои го имале царското овластување да даваат правни одговори (*ius respondendi*), како и на неколку други видни *iurisconsulti* – тргнувајќи од најстариот цитиран автор Скајвола (*Q. Mucius Scaevola*

¹¹ Но, и за овие „50 решенија“, кои не се зачувани и се сметаат за загубени, нема единствен став во науката: на пример, професорите Хамза и Фелди од Универзитетот „Етвеш Лоранд“ од Будимпешта (Унгарија), сметаат дека тие биле одделно издадени во официјална збирка, во 531, и биле зборник на декрети кои се однесувале на подготовка на гломазниот материјал на Дигестите. В. кај Gábor Hamza and András Földi, op. cit., 463.

¹² G. Hamza and A. Földi, op. cit., 465.

¹³ Токму овој факт му овозможил на германскиот правен историчар со еврејско потекло Ото Ленел (*Otto Lenel* / 1849–1935) да ги обнови изгубените дела на римските правници. Затоа, неговото познато двотомно дело *Palingenesia iuris civilis* (1887–1889), кое ги става фрагментите во нивниот посреден контекст, претставува суштинско средство за анализа на „изворите на правото“ (*fontes iuris*). Наведено кај: Hamza & Földi, op. cit., 464.

/ починал 82 год. пр. н. е.); па сè до двајца, инаку напознати римски правници кои најверојатно твореле во IV век, од кои едниот е посткласичниот правник Аркадиј (Arcadius Charisius).¹⁴

3.3. *Institutiones*

Паралелно со објавувањето на Дигестите е објавен и официјален **правен учебник**, односно „прирачник“ по Римско право, наречен *Institutiones (Институции)*. За Институциите се знае дека се напишани истата година кога се публикувани и Дигестите. Разликата е во тоа што тие [Институциите] се составени од Трочлената, а не од Шеснаесетчлената комисија. По повод нивната изработка, во воведот – поточно во *Consitutio Imperatoriam maiestatem* – Јустинијан дословно вели:

*Императорското величество треба да е украсено не само со оружје, туку [тоа треба] да биде вооружено и со закони, за да и во едно и во друго време, и во војна и во мир би можело правилно да владее и за да римскиот принцепс би излегол како победник не само во битките со непријателот, туку и на патот на правото – прогонувајќи ја неправедноста на измамниците. За да стане како најверен чувар на првото, така и триумфатор над победените непријатели.*¹⁵

Овие Јустинијанови Институции всушност претставуваат кратка правна скрипта за студенти кој има уведен карактер, а била наменета за „младината желна за изучување на законите“ (*cupida legum iuventus*). Тие првенствено имале педагошки цели, да ги едуцираат младите почетници па, оттука, можеме да заклучиме дека за овој Јустинијанов проект како нацрт-учебник послужил Гајевиот т.н. *институционален модел*, со неговата прочуена и до ден денес релевантна трипартитна поделба на „сето право со кое се служиме“: *Ius quod ad personas pertinent* (Лично право); *Ius quod ad res pertinent* (Имотно право) и *Ius quod ad actiones pertinent* (Процесно право).¹⁶

3.4. *Novellae*

Novellae (од лат. *novus* = „нов“) во правната повест уште се познати и како *Novellae leges* или, пак, *Novellae constitutiones* – Новите закони, Новите конституции или, накратко, Новели. Тие се последната збирка која е изработена на крајот од кодификацијата, по веќе завршената работа врз Дигестите, Институциите и Кодексот. Новелите се правен зборник на одлуките кои биле донесени како плод на **законодавната дејност на Јустинијан**. Во поглед на *временскиот период* кој го покриваат, некои автори го наведуваат периодот 535–557 и споменуваат само 134 Новели;¹⁷ други го наведуваат временскиот распон 534–565 и споменуваат околу 168 новели; а трети, пак, велат дека во нив имало и конституции кои биле издадени дури и по Јустинијановата смрт (565). За разлика од останатите делови на Кодификацијата, најголем број од Новелите се на грчки јазик, дел се на латински, а дел од нив се „двојазични“ (и на грчки и на латински). Тоа е систематизирано дело, собирано претежно од приватни лица, односно збирка на низа посебни закони донесувани за мноштво различни предмети кои ги опфаќаат речиси сите области на динамичниот правен живот.¹⁸

4. ЗА „СКРАТЕНАТА ПОСТАПКА“ ПРИ НОСЕЊЕТО НА ДИГЕСТИТЕ

Историчарот, спротивно од поетот, треба да се стреми кон вистината – а не кон убавината.

Procopius (VI век)

¹⁴ Magdolna Sič, „Odnos Iusa i Legesa od Justinijana do danas“, *Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум 'Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација'*, Том I, УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2004, 367.

¹⁵ *Imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam, ut utrumque tempus et bellorum et pacis recte posit gubernari et princeps Romanus victor existat non solum in hostilibus proeliis, sed etiam per legitimos tramites calumniantum iniquitates expellens. Et fiat tam iuris religiosissimus quam victis hostibus triumphator.*

¹⁶ Gai, *Inst.*, 1, 8.

¹⁷ На пример: Ана Шукарова, „Јустинијана Прима според Кодексот на Јустинијан“, *Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум 'Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација'*, Том I, УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2004, 481.

¹⁸ Бери Николас, *Вовед во Римско право*, Просветно дело, Скопје, 2009, 42-43.

Во поглед на ферментацијата на самата **идеја** за создавање на едно вакво правно дело какво што се Дигестите, вреди да се напомене дека само една година по создавањето на споменатиот прв *Novus Codex Iustinianus*, најверојатно под влијание на комисискиот раководител Трибонијан, решено е да се пристапи кон изработка и на нови зборници. Ова, првенствено, поради тоа да се земат предвид највредните делови од Римското право – почнувајќи од најстариот легендарен Закон на 12 таблици (*Lex XII tabularum* / 450 год. пр. н. е.), па сè до изворите на правото во посткласичниот Рим. Значи, идејата-водилка била да се опфати т.н. „Старо [правничко] право“, односно конфузниот и паралелно важечки поредок на римскиот *Ius*.¹⁹ Па така, била формирана и споменатата Шеснаесетчлена комисија која ги изработила Дигестите, најобемниот и воедно најзначаен дел на Кодификацијата, односно нејзината централна тополошка димензија, која претставува антологија на извадоци главно од познатите јуриспруденти. По повод изработката на оваа, дури и од денешен аспект, колосална правна збирка – самиот Јустинијан, во *Constitutio Deo auctore*, вели:

*Бидејќи меѓу сите нешта не може да се пронајде ништо што е вредно за толкаво внимание како што е тоа владеењето на законите, кое и божествените и човековите работи добро ги доведува во ред и ја отстранува секоја неправда – се вртиме сега кон сето она пренесување на законите, кое тече од основањето на градот Рим и од Ромуловите времиња.*²⁰

Што се однесува до самиот **процес на создавање** на Дигестите, првичниот план и проценка бил дека на овие правници – за пронаоѓање, препрочитување и редактирање на старата граѓа од целата класична правна литература – би им требал временски период од околу една деценија. Но, сепак, изненадува тоа што истиот овој обемен труд бил завршен за само три години!? Имено, податоците ни говорат дека Комисијата неуморно работела од 530 до 533-та и, за ова релативно кратко време, успеала да прочешла околу 2.000 правни книги, составени од страна на 39 правни автори! Нив главно ги пронашле во личната Трибонијанова библиотека, а ги позајмиле и од своите приватни колекции, како и од државните архиви. Зачудува податокот на оксфордскиот професор Бери Николас (Berry Nicholas) дека солиден дел од овие цитирани книги тогаш биле напознати дури и за најучените луѓе од тоа време.²¹

Самиот Јустинијан ова го нарекува „најголем, речиси невозможен потфат“. Но, тука мора да го нотираме фактот дека овој тригодишен период, сепак, е доста кус временски интервал за создавање на едно вакво епохално дело – што сè уште е своевидна мистерија за која се даваат различни можни сценарија како нејзина солуција. Ова, неизбежно, нè упатува на заклучокот дека членовите на Комисијата се служеле со веќе половично подготвен терен за кодификација, и тоа најверојатно во лицето на претходните, приватни и јавни, **кодификаторски дела** кои се користеле при изведувањето на наставата на правните факултети во Константинопол, Бејрут и Александрија: *Codex Gregorianus* (III век), *Codex Hermogenianus* (III–IV в.) и *Codex Theodosianus* (V в.).²²

Затоа, во правно-историската наука, постојат различни автори кои имаат спротивставени мислења, хипотези и **теории** за тоа како правната Комисија на Јустинијан успеала, за толку кратко време, да го создаде овој правен монумент:

а) Луцидниот истражувач Блум (Friederich Bluhme / XIX век), кој е основоположник на т.н. *Massentheorie*, верува дека правниците-кодификатори ги поделиле сите извадоци на три основни, плус една дополнителна група, кои тој ги нарекува „маси“ (*Sabinus-*, *Papinian-*, *Edicta-* и *Dodatoци-*). Тој уште тврди дека на нив одделно работеле соодветни [пот]комитети, под финална супервизија на Трибонијан. Овој млад Германец, во 1818, со помош на оваа теорија го откри вистинскиот редослед на цитатите користени во Дигестите, и тоа преку проучување на

¹⁹ Види и кај Antun Malenica, *Praktikum iz Rimskog prava*, Prvi tom, Pravni fakultet Novi Sad, Novi Sad, 1997.

²⁰ *Const. Deo actore* (1): Cum itaque nihil tam studiosum in omnibus rebus invenitur quam legume auctoritas, quae et divinas et humanas res bene disponit et omnem iniquitatem expellit, repperimus autem omnem legum tramitem, qui ab urbe Roma condita descendit temporibus.

²¹ Бери Николас, *op. cit.*, 41.

²² *Codex Gregorianus* е неофицијална, приватна збирка на царски конституции кои биле донесувани од владеењето на Адријан до она на Диоклецијан. Составена е околу 291 година, а наречена по нејзиниот творец Грегориј. *Codex Hermogenianus*, исто така, е приватна збирка на императорски одлуки, донесена 293–294, која го добива името по нејзиниот творец Хермоген (за кој не се знае дали бил правникот Hermogenianus). За разлика од нив, *Codex Theodosianus* е официјална предјустинијанова кодификација на римскиот поредок на *Leges*, донесен за време на Теодосиј II и Валентијан III – како збирка на царски конституции на т.н. „христијански цареви“ (од Константин Велики до Теодосиј II).

нивните посвети. Тој аргументирано докажа дека постоеле три главни „групации“ на трудови и една помошна; исто така, успеал да докаже дека иако редоследот на групациите е различен и варира – а внатре во секоја групација тој, најчесто, е ист. Од ова тој заклучил дека творците-составувачи биле поделени на три подгрупи, секоја од нив задолжена за изготвување извадоци од една „маса“, а дека целиот состав на Шеснаесетчлената комисија се состанал само еднаш, и тоа за потребите на издавањето на целината. На крајот, оценува тој, целата работа била многу слабо сработена. На ова гледиште се надоврзува и рускиот професор на МГУ „Ломоносов“ – Новицки (И. Б. Новицкий / 1948), кој наведува дека сиот материјал собран во Дигестите, всушност, се состои од три големи групи: *Libri ad Sabinum* – дела на класиците-јуриспруденти кои содржат коментари на граѓанското право; *Libri ad edictum* – дела на класиците посветени на преторските едикти; и *Libri ad Papinianum*, плус трудови на некои други правници – кои, содржински, не можат да се класифицираат во претходните две групи.²³

б) Други автори – на пример Хофман (F. Hofman), Петерс (H. Peters) и Руис (V. Arangio Ruiz) – претпоставуваат дека морало да постојат некакви т.н. *Преддигести (Praedigesta)*, како иницијален [прото]текст, кои биле само повторно напишани и козметички дотерани од страна на компилаторите.

в) Трети автори, пак, како Диозди (G. Diósdí) и Оноре (A. Honoré), опстојуваат на ставот дека колку и да била тешка, сепак оваа задача не била „невозможна мисија“ – притоа не заборавајќи да потсетат дека сигурно и претходно постоеле одредени збирки, создадени првенствено за образовни потреби, кои содржеле алузии на други извори од соодветниот период.²⁴

Веќе изработените Дигести добиваат **сила на закон**, а како официјална потврда на нивната финална верзија Јустинијан-законодавецот, во *Constitutio Tanta*, самоуверено вели:

*Наредуваме нашите закони, кои ги внесовме во оваа правна збирка, т.е. во Институциите или Основите, како и во Дигестите или Пандектите, да стапат во сила во времето на нашиот трет, мошне среќен конзулат – во сегашната дванаесетта индукција, на третиот ден пред јануарските календи и засекогаш, во иднина, да важат и со еднаква вредност, како и [тоа] нашите конституции да бидат користени од судовите во сите спорови.*²⁵

Но, бидејќи оригиналните автентични текстови кои служеле како подлога биле пишувани во временски распон од три и пол века, па станале доста конфузни и противречни, императорската наредба ги упатила и советувала составувачите-компилатори да ги одбегнуваат повторувањата и контрадикциите. Дотолку повеќе, таа ним им дала и дискрециони надлежности: ги овластила дури и да ги променат изворните цитати, ако сметаат дека тоа е неопходно и потребно, сè со цел да ги отстранат застарените правила! Самиот Јустинијан изјавува дека „човекот кој го поправа она што несовршено е направено, заслужува поголема почест од вистинскиот автор“. Оваа [не]благородна дејност на компилаторите резултирала со контроверзната т.н. постапка на **интерполација** (од латинскиот глагол *interpolare* = „променува“). Колку за илустрација на кажаното, во Јустинијановите Дигести постои еден фрагмент (D. 1. 7. 2) за кој е наведено дека е извлечен од првата книга на Гајевите Институции. Во него се вели дека „начинот на посинување е преку издавање наредба од страна на принципсот“ (*principis auctoritate*). Но, за наша среќа, Институциите на Гај допреле до нас, бидејќи во 1816 тие се пронајдени во библиотеката во Верона, од страна на класичниот историчар Нибур (Niebuhr). А таму (I. 98), всушност, се вели дека: „Начинот на посинување е преку издавање наредба од страна на народот“ (*populi auctoritate*)!? Оттука, не е тешко да се забележи дека интерполаторите, едноставно, зборот „народ“ го замениле со зборот „принцепс“, оти во VI век власта на римските народни собранија била целосно замрзена и пренесена во рацете на Царот.²⁶

Ете затоа Јустинијановата кодификација не претставува само прост механички збир на Класичното римско право, туку и право кое е сообразено со новите општествени прилики кои тогаш постоеле. Но, лошата страна на оваа методолошка операција е во тоа дека, не само што собирачите не успеале да ги отстранат контрадикторностите во оригиналните текстови, туку тие додале и **нови слабости** на начин што, определени текстови прилагодиле на новонастанатата

²³ Види: Иван Борисович Новицкий, *Римское право – Учебник*, Wolters Kluwer, Москва, 2009, 35.

²⁴ Hamza & Földi, op. cit., 463.

²⁵ *Const. Tanta* (3, 23): *Leges autem nostras, que in his condicibus, id est Institutionum seu Elementorum et Digestorum vel Pandectarum posuimus, suum optinere robur ex tertio nostro felicissimo sancimus consulate, praesentis duodecimae indictionis tertio calendis Ianuarias, in omne aevum validituras et una cum nostris constitutionibus pollentes et suum vigorem in iudiciis ostendentes in omnibus causis.*

²⁶ Така и: И. Б. Новицкий, op. cit., 34–35.

ситуација; а други, пак, ги оставиле неизменети и несоодветни. Исто така, и покрај сета внимателност на професорите, ним им се провлекле и одредени „грешки“, односно технички пропусти, бидејќи во конечниот текст постојат и т.н.: *leges geminatae* – исти, т.е. повторени извадоци кои се вклучени по два пати во текстот; како и *leges fugivatae* – залутани, т.е. измешани извадоци кои не фигурираат под соодветниот наслов.²⁷

А и покрај овие инклинации, Паксли (David Pugsley / XX век), еден од најеминентните проучувачи на компилаторската дејност на Јустинијан, вели дека „Дигестите се... подвиг без преседан кој останува недостижен [дури] и од денешен аспект“!²⁸ Ова, пак, е резултат првенствено на извонредниот тренинг на римските правници што го добивале во т.н. процес на *преродба на класичното учење*, кој се одвивал на прочуените правни факултети во Византија. Сепак, во крајна линија, ако сакаме да останеме објективни, мора да потенцираме дека многу векови подоцна, на многу врвни правни умови им требаше огромно трпение, време и труд да ги лоцираат и отклонат споменативе „добронамерни“ спротивставености произлезени од перото на правниците-кодификатори, кои сите редум пловеа под Јустинијаново знаме.²⁹

РЕЗИМЕ

По сè што беше кажано за кодификаторската дејност на Јустинијан I, очевидно е дека „Великиот император и триумфатор“ имаше **две инкомпатибилни цели**: прво, тој сакал да го сочува најдоброто од римската класична правна литература; и, второ, да го реформира и прикаже правото на неговото „славно време“. Но, обидувајќи се да ги постигне двете цели истовремено – тој, за жал, не успеа да оствари ниту една од нив во целост, а овој неуспех само е понагласен со брзоплетоста со која работата експресно била завршена и публикувана. Па така, настојувајќи да ја сочува величественоста на славното минато – Јустинијан не успеа да создаде практична кодификација која би можела широко да ја користат неговите поданици; а, пак, настојувајќи да го прикаже правото на неговото време – тој го измени токму она што сакаше да го сочува. Можеби затоа Дигестите, набргу по нивното официјално влегување во сила, се напуштени и заборавени – сè до нивното повторно откривање во темниот Среден век, кога на Запад ќе продолжи познатиот процес на *рецепција* на римското правно наследство во тогашните недоволно развиени евро-континентални правни системи.

Користена литература:

• Средновековни дела

- [1] *Corpus Iuris Civilis – Novellae* (Editio Stereotypa, Volumen tertium, Berolini, 1845).
Procopii. *Anecdota sive Historia Arcana Graece* (Nicolai Alemanni - ed., 1827).
- [2] *Институции Юстинијана*. Перевод – Д. Раснера. Ред. Л.Л. Кофанова, В.А. Томсинова. Памятники Римского Права. Москва: Институт всеобщей истории, Российская Академия Наук, Юридический Факультет Московский Государственный Университет им. М.В. Ломоносова, Центр изучения Римского права, Издательство „Зерцало“, 1998.
- [3] Кесариски, Прокопиј. *Тајната историја*. Библиотека „Строго доверливо“ – Независни изданија. Прев. Виолета Костеска-Петреска. Скопје: Гурѓа, 2007.

• Книги

- [4] Borkowski, Andrew & Paul du Plessis. *Textbook on Roman Law*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- [5] Malenica, Antun. *Praktikum iz Rimskog prava*, Prvi tom. Novi Sad: Pravni fakultet Novi Sad, 1997.
- [6] Nicholas, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Clarendon Law Series. Oxford: Oxford University Press, 1962 [Hardback], 1975 [Paperback].
- [7] Новицкий, И[ван] Б[орисович]. *Римское право – Учебник*. Москва: Wolters Kluwer, 2009.

²⁷ Hamza & Földi, op. cit., 463.

²⁸ Во трудот: “Justinian’s Digest and the Compilers”, *Connecticut Journal of International Law*, Faculty of Law, University of Exeter, 1995.

²⁹ Види и кај: Б. Николас, op. cit., 43.

- [8] Острогорски, Георгије. *Историја Византије*. Библиотека „Посебна издања“, Књига бр. 75. Београд: Народња књига – Алфа, 1998.
- [9] Поповска, Билјана. *Историја на правото – II*. Скопје и Штип: „2^{ра} Август С“, 2007.
- [10] Пухан, Иво, Мирјана Поленак-Акимовска. *Римско право*, IV издание. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2008.

• **Статии**

- [11] Hamza, Gábor, András, Földi. “Justinian’s Codification and its Subsequent fate”. *Contemporary Law, Legal Science and the Iustinian’s Codification*. Proceedings of the International Symposium, Vol. 1. Skopje: University “Ss. Cyril and Methodius”, Faculty of Law “Iustinianus Primus”, 2004.
- [12] Pugsley, David. “Justinian’s Digest and the Compilers”. *Connecticut Journal of International Law*. Exeter: Faculty of Law, University of Exeter, 1995.
- [13] Sič, Magdolna. „Odnos Iusa i Legesa od Justinijana do danas“. *Contemporary Law, Legal Science and the Iustinian’s Codification*. Proceedings of the International Symposium, Vol. 1. Skopje: University “Ss. Cyril and Methodius”, Faculty of Law “Iustinianus Primus”, 2004.
- [14] Наумовски, Гоце. „Концептот на Societas во Јустинијановото законодавство“. *Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација*. Зборник на трудови од меѓународен симпозиум, Том I. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2004.
- [15] Шукарова, Ана. „Јустинијана Прима според Кодексот на Јустинијан“. *Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација*. Зборник на трудови од меѓународен симпозиум, Том I. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2004.